

Obr. 1 Modely lodí v rukou *reise* Ahmada během vyzvedání nálezu z hrobky (foto H. Vymazalová)

Předběžný průzkum struktur AS 66 a AS 69 a tři dřevěné modely lodí ze Staré říše

Hana Vymazalová – Mohamed Megahed

Nad jižní stěnou otevřeného dvora a chodby, které tvoří hrobový komplex AS 68 nesoucí jméno princezny Šeretnebtaj (viz Vymazalová – Dulíková v tomto čísle: 26–34), byl odstraněn asi 2 m široký pás suťového zásypu. Měla tak být odlehčena zátěž tlačící shora na stropy vstupů do skalních hrobek nacházejících se přímo v jižní stěně dvora a chodby.

Zásyp dosahoval výše několika metrů a sestával z velice kompaktních vrstev suti a písku pokrytých nahoře silnou vrstvou valounků. Pod zásypem se objevily další struktury, z nichž byly odkryty pouze jejich nejsevernější části. Struktury dostaly označení AS 66 a AS 69 a jejich majitelé jsou zatím neznámí.

Struktura AS 66 byla postavena nad jižní stěnou dvora princezny Šeretnebtaj a nacházela se přímo nad skalními hrobkami Duaptaha a Šepesuptaha (AS 68a–b; Vymazalová – Dulíková 2012), zatímco struktura AS 69 ležela východně od ní nad jižní stěnou chodby a přímo nad skalními hrobkami Itiho a Nefera (AS 68c–d; Vymazalová – Dulíková v tomto čísle: 29–31; Bárta v tomto čísle: 22–24).

Odkryté severní stěny obou struktur nám prozrazují, jak byly tyto dvě stavby vybudovány. Jádrem stavby bylo obklopeno zdi z nepálených cihel, která byla postavena v ně-

kolika vysokých stupních a pokryta hliněnou omítkou. Před touto zdí byla navržena zeď z nepravidelných kamenů a vápencových úlomků spojených světlou maltou, která kopírovala stupně zdi cihlové. Poté stavitelé hrobku ještě zvnějšku obložili stěnou z větších, pravidelně opracovaných bloků z jemného bílého vápence. Jen malá část tohoto obložení se dochovala *in situ*, většina se již dávno zbourala a spadla do zásypu dvora z hrobky AS 66 a do zásypu chodby z hrobky AS 69. Odkryté severní zdi obou struktur ukázaly, že východní hrobka AS 69 byla postavena dříve a jako samostatná struktura s typicky skloněnými vnějšími stěnami. Hrobka AS 66 k ní přiléhala od západu a zároveň byla přistavěna k východní zdi Ptahhotepovy mastaby (AS 36) ležící dále na západ (obr. 2). Všechny tyto tři hrobky byly zjevně postaveny krátce po sobě nebo dokonce téměř zároveň.

Obr. 2 Severní stěny částečně odkrytých struktur AS 69 a AS 66 (foto H. Vymazalová)

Hrobky AS 66 a AS 69 nebyly dosud prozkoumány a známe pouze jejich severní okraje. Jejich poloha může naznačovat určitou souvislost se skalními hrobkami AS 68a–d, jež jsou vytesány přímo pod nimi. Jde však o pouhou pracovní hypotézu, kterou může potvrdit, nebo vyvrátit pouze další výzkum.

Během průzkumu severní stěny hrobky AS 69 byla nalezena malá struktura AS 69b, postavená z nepravidelných kamenů a nepálených cihel asi jako součást hrobky AS 69. Nacházela se cca 1,5 m jižně od její severní stěny a byla objevena neporušená, dosud uzavřená plochými vápencovými deskami spojovanými maltou.

Struktura byla pouze 1,70 × 0,86 m velká a dosahovala výše 0,65 m a stropní desky dalších 0,1 m. Vnitřní stěny struktury byly pečlivě pokryty narůžovělou maltou. Uvnitř struktury byly uloženy tři dřevěné modely lodí spolu s osmnácti pádly či vesly (134/AS69b/2012) (obr. 3–4). Z dřevěných modelů lodí pocházejících z období Staré říše (viz např. Altenmüller 2002; Düring 1995) známe i mnoho případů, kdy byly tyto modely umístěny v hrobkách blízko pohřbu (Firth – Gunn 1926: 33, pl. 49; Jéquier 1933: 33–40, pl. 33–35; Poujade 1948; Stephens 2012). V našem případě však zatím není prokázána souvislost s žádným pohřbem a jde o strukturu postavenou pouze pro dřevěné modely.

Každý ze tří modelů lodí nalezených ve struktuře AS 69b zachycuje jiný typ plavidla (viz také např. Reisner 1913; Glanville 1972; Ward 2000; Stephens 2012). Jeden model má tvar papyrusové lodí, další má široký trup a plochý kýl a byl asi opatřen sedmi vesly na každé straně a poslední model má širší záď a trochu připomíná pramici. Paralely těchto tvarů můžeme najít mezi modely lodí z Kamensenuovy hrobky v Sakkáře (Firth – Gunn 1926: pl. 49 č. 2, 5 a 7 vlevo). Žádná z lodí nepoukazuje na to, že by její součástí byl stěžeň nebo palubní přístřešek či modely lodníků. Můžeme tedy soudit, že symbolismus těchto modelů odkazoval na loď samotné a ne nutně na představu plutí po řece, kterou odrážejí modely lodí s lodníky známé ze Střední říše.

Obr. 3 Modely lodí v okamžiku otevření struktury AS 69b (foto H. Vymazalová)

Obr. 4 Modely lodí ve stejné poloze, jak byly nalezeny (foto M. Frouz)

Dříve nalezené lodě z období Staré říše byly často spojeny s pyramidovými komplexy egyptských panovníků. Mnohdy šlo o páry lodí, které představovaly denní a noční bárku ve vztahu k putování zemřelého panovníka v družině slunečního boha Rea během jeho denní a noční pouti oblohou (Altenmüller 2002). Proto se někteří odborníci domnívají, že tyto lodě odkazovaly na sluneční kult, který byl v 5. dynastii velmi vlivný (k této diskusi viz např. Vermer 1997: 196).

V naší struktuře však nebyly lodě dvě, ale tři, a navíc jde o modely různých typů lodí. Je proto možné, že jejich funkce byla podobná jako funkce reliéfních scén v jiných hrobkách, které zachycovaly výrobu různých druhů lodí,

majitele během plavby, rybolovu či lovu vodního ptactva a také přepravu předmětů z pohřební výbavy a těla zemřelého během pohřebních rituálů (viz např. Düring 1995: 168). Tato hrobová vyobrazení navíc mohou symbolizovat cestu na západ (do říše mrtvých) a putování do významných náboženských center spojených s oslavami Nového roku a s rituály obnovy (Kessler 1987; viz také Bröckelmann 2001: 49–60).

Za zmínku stojí, že struktura AS 69b se třemi modely lodí se nacházela přímo nad Neferovou skalní hrobkou (AS 68d; viz Bárta v tomto čísle: 22–24), kde byly v pohřební komoře manželky majitele nalezeny zbytky pohřební výbavy včetně nejméně čtyř dřevěných modelů

lodí. Zatím však není možné prokázat souvislost mezi oběma hrobkami ani mezi oběma sety dřevěných modelů.

Literatura:

- Altenmüller, Hartwig: 2002 „Funerary Boats and Boat Pits of the Old Kingdom“, in: Coppens, Filip (ed.). *Abusir and Saqqara in the Year 2001. Proceedings of the Symposium (Prague, September 25th–27th, 2001)*, Archiv Orientální 70/3, s. 269–290.
- Bröckelmann, Dirk: 2001 *Die Abydosfahrt in den Altägyptischen Privatgräbern. Eine ikonographische Untersuchung ihrer Darstellung bis zum Ende der 18. Dynastie*, Mainz, s. 49–60 (nepublikovaná disertační práce).
- Düring, Norbert: 1995 *Materialien zum Schiffbau im alten Ägypten*, Berlin: Achet Verlag [Abhandlungen des Deutschen Archäologischen Instituts Kairo. Ägyptologische Reihe 11].
- Firth, Cecil M. – Gunn, Battiscombe: 1926 *Excavation at Saqqara. Teti Pyramid Cemeteries*, Le Caire: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale.
- Glanville, Stephen R. K.: 1972 *Catalogue of Egyptian Antiquities in the British Museum II. Wooden Model Boats*, London: British Museum Press.
- Jéquier, Gustave: 1933 *Les Pyramides des reines Neit et Apouit*, Le Caire: Imprimerie de l'Institut français d'archéologie orientale.
- Kessler, Dieter: 1987 „Szenen des täglichen Lebens“, *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 114, s. 74–88.
- Poujade, Jean: 1948 *Trois flotilles de la VIème dynastie des pharaons*, Paris: Gauthier-Villars.
- Reisner, George A.: 1913 *Models of Ships and Boats, Catalogue Générale des Antiquités Égyptiennes du Musée du Caire*, Le Caire: Institut français d'archéologie orientale.
- Stephens, Michael Allen: 2012 *A Categorisation and Examination of Egyptian Ships and Boats from Rise of the Old Kingdom to the End of the Middle Kingdom*, Oxford: Archaeopress [BAR International Series 2358].
- Verner, Miroslav: 1997 *Pyramidy, tajemství minulosti*, Praha: Academia.
- Vymazalová, Hana – Dulíková, Veronika: 2012 „Sheretneby, a King's Daughter from Abusir“, *Archiv Orientální* 80/3, s. 339–356.
- Ward, Cheryl A.: 2000 *Sacred and Secular. Ancient Egyptian Ships and Boats*, Philadelphia: University of Pennsylvania Museum.

Abstract:

Preliminary exploration of structures AS 66 and AS 69 and three Old Kingdom wooden boat models

During the exploration of the tomb complex of princess Sheretneby, two structures – AS 66 and AS 69 – were discovered above its south wall. These two structures are situated right above the south wall of the complex in which four rock-cut tombs were hewn. Debris was cleared from the north walls of both structures in order to reduce the weight pressing on the rock-cut tombs' ceilings.

The eastern structure AS 69 seems to have been built first, its core consisting of small limestone pieces surrounded by mud-brick masonry and covered with local limestone blocks joined with mortar, and with white limestone casing. The western structure AS 66 was built using the same method between AS 69 and the tomb of Ptahhetep (AS 36), and its north wall was attached to the former in the east and to the latter in the west. The two structures are constructed above the four rock-cut tombs but it is not clear whether they are in any way related to the princess' tomb complex and the tombs.

Inside structure AS 69, approximately 1.5 m to the south of its north wall, a small rectangular tomb was found which seems to have been a part of the structure's core. It was 1.70 × 0.86 m in size and 0.65 m high, and it was closed with 0.10 m thick ceiling slabs. Inside, three wooden boat models were placed representing three different types of boats, together with 18 wooden oars or paddles.

Boats and boat models are known from numerous Old Kingdom tombs and pyramid complexes, and they relate to the afterlife of the deceased and its renewal, referring to the journey of the sun god across the day and night heaven. Our three wooden boat models seem different, however; they might have played the same role as the relief scenes showing boats and activities on boats, possibly referring to the journey of the deceased to the west or to important religious centres associated with rituals of renewal.